Afg‘onistondagi Turk tillarini (O‘zbekcha va Turkmancha) saqlash va rivojlantirishda ta’limning roli: 2026-yil Boku-Turkshunoslik birinchi kongressi kontekstida

Muallif: Abdulhanan Arsalon

Lavozim: Kabul Universiteti, O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi mudiri va professori

Ilmiy daraja: Puhoniyor

Email: abdulhananarsalan2022@gmail.com

Telefon/WhatsApp: +93(0)794802162

O‘zbekcha (Annotatsiya)

2026-yilda birinchi Turkshunoslik kongressining o‘tkazilishi turk xalqlari tillari, madaniyati va ta’limini tadqiq qilish uchun ilmiy va tarixiy imkoniyat yaratadi. Ushbu kongress ta’lim, tilshunoslik va ta’lim metodologiyasi kabi mavzular markazida bo‘lib, turk tilli jamoalarning imkoniyatlari va qiyinchiliklarini o‘rganishga qaratilgan. Afg‘oniston ko‘p tilli mamlakat sifatida, O‘zbek va Turkman tillari kabi muhim turk tillariga mezbonlik qiladi, ular mamlakatning madaniy va til merosining muhim qismini tashkil qiladi. Ushbu maqola tavsifiy-tahliliy yondashuv bilan, O‘zbek va Turkman tillarini saqlash, uzatish va rivojlantirishda ta’limning rolini o‘rganadi va ona tilida ta’lim, mahalliy o‘qituvchilar tayyorlash va ta’lim resurslarini ishlab chiqish ushbu tillarning barqarorligida muhim omillar ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Ta’lim, Afg‘onistondagi Turk tillari, O‘zbekcha, Turkmancha, 2026-yil Turkshunoslik kongressi, Madaniy identitet.

English Abstract

The first Turkological Congress in 2026 provides a scientific and historical opportunity to examine the languages, culture, and education of Turkic peoples. This congress, focusing on education, linguistics, and teaching methodologies, aims to analyze the capacities and challenges of Turkic-speaking communities. Afghanistan, as a multilingual country, hosts important Turkic languages such as Uzbek and Turkmen, forming a significant part of the country’s cultural and linguistic heritage. This article, using a descriptive-analytical approach, explores the role of education in preserving, transmitting, and strengthening Uzbek and Turkmen languages, emphasizing mother-tongue education, training local teachers, and developing teaching resources as key factors for language sustainability.

Keywords: Education, Turkic languages of Afghanistan, Uzbek, Turkmen, 2026 Turkological Congress, Cultural identity.

Azerbaijani Annotasiya

2026-cı ildə keçiriləcək Birinci Türkoloji Konqres, türk xalqlarının dillərini, mədəniyyətini və təhsilini araşdırmaq üçün elmi və tarixi imkan yaradır. Bu konqres təhsil, dilçilik və tədris metodologiyası mövzularına yönəlmişdir və türk dilli icmaların potensialını və çətinliklərini təhlil etməyi hədəfləyir. Əfqanıstan çoxdilli bir ölkə olaraq, özbək və türkmən kimi əhəmiyyətli türk dillərinə ev sahibliyi edir və bu dillər ölkənin mədəni və dil irsinin vacib hissəsini təşkil edir. Bu məqalə təsviri-təhlil yanaşmadan istifadə edərək, özbək və türkmən dillərinin qorunması,

ötürülməsi və gücləndirilməsində təhsilin rolunu araşdırır, ana dilində təhsil, yerli müəllimlərin hazırlanması və tədris resurslarının inkişaf etdirilməsini dillərin davamlılığında əsas faktorlar kimi vurğulayır.

Açar sözlər:

Təhsil, Əfqanıstanda türk dilləri, Özbek, Türkmən, 2026 Türkoloji Konqres, Mədəni identitet.

1. Kirish

Til har bir jamiyatning madaniy va ijtimoiy identitetining asosi bo‘lib, uni uzatish va saqlashda ta’lim eng muhim vosita hisoblanadi. Afg‘onistonda tillarning xilma-xilligi jamiyat tuzilmasining muhim xususiyati bo‘lib, O‘zbek va Turkman tillari boshqa tillar bilan birga mamlakat shimolida madaniy identitetni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi (Farhadi, 2002/1381, b. 73).

2026-yilda o‘tkazilishi rejalashtirilgan birinchi Turkshunoslik kongressi, ta’lim, til va ta’lim metodologiyasiga qaratilgan e’tibori bilan Turk tillarining hozirgi holatini va kelajakdagi istiqbollarini ilmiy jihatdan o‘rganish uchun platforma yaratadi.

2. Afg‘onistondagi O‘zbek va Turkman tillarining mavqei

O‘zbek va Turkman tillari turk tillarining muhim tarmoqlaridan bo‘lib, Afg‘oniston shimolida, xususan Balkh, Jowzjan, Faryab va Sar-e Pol viloyatlarida keng tarqalgan. Ushbu tillar boy adabiy va madaniy merosga ega bo‘lib, ushbu hududlarda yashovchi xalqning og‘zaki adabiyoti, folklori va ijtimoiy an’analari muhim qismini tashkil qiladi (Barq Shafi’i, 2010/1389, b. 25).

Shu bilan birga, rasmiy ta’lim tizimida bu tillarning mavqei cheklangan bo‘lib, ularning uzatilishi asosan oila va jamiyat orqali amalga oshiriladi (Habibi, 1999/1378, b. 102).

3. Ona tili va ta’lim Afg‘onistonda

Afg‘onistonda o‘tkazilgan pedagogik tadqiqotlar, ona tilida boshlang‘ich ta’limning o‘quv jarayonini yaxshilash, o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish va maktab tark etishni kamaytirishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi (Siraj, 2013/1392, b. 64).

Mahalliy va etnik tillarga e’tibor, ta’lim tizimida mahalliy jamoalarning faol ishtirokini rag‘batlantiradi (Noristani, 2015/1394, b. 88).

4. Turk tillarida (O‘zbekcha va Turkmancha) ta’lim: rol, ahamiyat va muammolar

Ona tilida ta’lim O‘zbek va Turkman tillarini saqlash va kelajak avlodga uzatishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ona tilida ta’lim o‘quv jarayonini osonlashtiradi va talabalar madaniy identitetini mustahkamlaydi (Kaviani, 2014/1393, b. 49).

Biroq, darsliklar yetishmasligi, malakali o‘qituvchilarning kamligi va til siyosati cheklovlari rasmiy ta’limni rivojlantirishda muammolar tug‘diradi (Sediqi, 2012/1391, b. 76).

5. O‘qituvchilar va jamiyatning ta’limdagi roli

Mahalliy til va madaniyatga ega o‘qituvchilar, ona tilida ta’lim muvaffaqiyatida asosiy rol o‘ynaydi (Ahmadi, 2010/1390, b. 112).

Shuningdek, oila va jamiyatning og‘zaki adabiyot va madaniy an’analarni uzatishda ishtiroki ta’lim tizimini to‘ldiradi (Balkhi, 2006/1385, b. 61).

6. 2026-yil Turkshunoslik kongressi va Afg‘onistonda ta’lim

Birinchi Turkshunoslik kongressining asosiy mavzulari – ta’lim va ta’lim metodologiyasi – Afg‘onistondagi Turk tillarini o‘rganish va ta’lim masalalarini ilgari surish uchun qulay imkoniyat yaratadi (Qolizadeh, 2016/1395, b. 67).

7. Xulosa

2026-yilgi birinchi Turkshunoslik kongressi, Afg‘onistonda Turk tillarini ta’lim orqali rivojlantirish va tadqiq qilish uchun qimmatli imkoniyatdir. Ona tilida ta’lim, mahalliy o‘qituvchilarni tayyorlash va mos ta’lim resurslarini ishlab chiqish, O‘zbek va Turkman tillarini saqlashda samarali rol o‘ynaydi va Afg‘onistondagi turk jamoalarining madaniy identitetini mustahkamlaydi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, ta’lim tizimi qo‘llab-quvvatlanmasa va jamiyat faol ishtirok qilmasa, bu tillar zaiflashadi. Turk tilli mamlakatlar – Turkiya, Ozarbayjon, O‘zbekiston, Qirg‘iziston va Afg‘oniston – olimlari va yozuvchilari bilan ilmiy aloqalar, ta’lim va tadqiqot tajribalarini bo‘lishish, ilmiy hamkorlikni kuchaytiradi va Turk tillarini barqaror rivojlantirish yo‘lini ochadi (Sediqi, 2012/1391, b. 112).

8. Pishnihodlar (Talkiflar-Tavsiyalar)

Turk tilli mamlakatlar orasida ilmiy aloqalarni kengaytirish: Turkiya, Ozarbayjon, O‘zbekiston, Qirg‘iziston va Afg‘onistondagi Turk tillari olimlari va o‘qituvchilari bilan ilmiy tarmoqlar yaratish (Sediqi, 2012/1391, b. 104).

Ta’lim va tadqiqot tajribalarini bo‘lishish: Ona tilida ta’limdagi muvaffaqiyatli tajribalarni almashish, mahalliy o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va yangi ta’lim metodlarini tatbiq etish (Siraj, 2013/1392, b. 81).

Olimlar o‘rtasida ilmiy hamkorlikni kuchaytirish: Birgalikda tadqiqot imkoniyatlarini yaratish va ilmiy jurnallarni nashr etish (Qolizadeh, 2016/1395, b. 67).

Afg‘onistonda Turk tillarida ta’limni qo‘llab-quvvatlash: O‘qituvchilarni tayyorlash, darsliklar ishlab chiqish va O‘zbek va Turkman tillarida ta’limni rivojlantirishga maqsadli sarmoya kiritish (Noristani, 2015/1394, b. 96).

2026-yilgi kongressni ilmiy ko‘prik sifatida ishlatish: Turk tilli jamoalar orasida ilmiy muloqot, fikr almashish va hamkorlik platformasi sifatida foydalanish (Farhadi, 2002/1381, b. 108).

Manbalar (APA7, alifbo tartibida)

1-Ahmadi, G. N. (2010/1390). Jame’e va Amoozesh dar Shomal Afghanistan. Kabul: Erfan Publications.

2-Balkhi, M. H. (2006/1385). Farhang va Zaban-ha-ye Bumi Afghanistan. Mazar-i-Sharif: Amo Publications.

3-Barq Shafi’i, A. (2010/1389). Adabiat-e Uzbeki Afghanistan. Mazar-i-Sharif: Balkh Publications.

4-Farhadi, A. R. (2002/1381). Afghanistan; Sarzamin-e Aqvam. Kabul: Amiri Publications.

5-Habibi, A. H. (1999/1378). Zaban va Hoviat dar Afghanistan. Kabul: Afghan History Association.

6-Kaviani, R. (2014/1393). Zaban-e Madari va Amoozesh-e Ebtedayi dar Afghanistan. Kabul: Educational Research Institute.

7-Noristani, M. E. (2015/1394). Siasat-e Zabani dar Afghanistan. Kabul: Danesh Publications.

8-Qolizadeh, R. (2016/1395). Tarikh-e Turk-shenasi va Kongre-e Baku. Kabul: Cultural Studies Center.

9-Sediqi, A. K. (2012/1391). Amoozesh-o-Parvaresh va Tanavvo-ye Farhangi. Kabul: Ma’arif Publications.

10-Siraj, M. Y. (2013/1392). Osul-e Amoozesh-e Chandzabaneh. Kabul: University of Education.